

управління, що забезпечуватимуть установи обласного центру.

Нова схема територіального управління стане основою для формування оптимальної територіальної організації обласних систем розселення; вона може бути реалізованою тільки за умови цілеспрямованої демографічної, екістичної, економічної і соціальної регіональної політики.

Література:

1. Проект Закону України "Про територіальний устрій України". - К., 2005.
2. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні.- К.: РВПС України НАН України, 2003.- 76 с.
3. Заставецька О., Заставецький Т. Географічні засади формування територіальних громад у світлі нового адміністративно-територіального устрою України // Наукові записки Тернопільського національного університету. Географія, 2005.- Вип. 2 , с.10-12.
4. Населення України, 2001 рік: демографічний щорічник . - К.: Державний комітет статистики України, 2002.- 516 с.
5. Пістун Микола. Суспільно-географічні засади нового адміністративно- територіального поділу України // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. - 1999. - №2.-С.7-10.
6. Шаблій І.О., Мальский М.З., Заставецкий Б.И. Особенности пространственной организации территориальных систем расселения. // География населения-84. – Ленинград: ГО СССР, 1984. – С.78.
7. Шевчук Л.Т. Проблеми удосконалення адміністративно-територіального устрою України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації (Збірник наукових праць). Вип.2 (52) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І.Долішній. – Львів, 2005.-629 с.

Summary:

Lesya Zastavetska. FUNCTIONING OF PRIMARY SYSTEMS OF SETTLING APART AND WAYS OF THEIR OPTIMIZATION IS IN AGROINDUSTRIAL REGION

In the article the question of change of functioning of the local sitem settling apart lights up in an agrarian-industrial region. The ways of optimization of these systems are outlined in the process of realization of administrative-territorial reform.

Надійшла 04.02.2008.

УДК: 332.5: 911.37(477)

Костянтин ДАРЧУК

ДО ПРОБЛЕМ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ

Актуальність. Новітній етап соціально-економічного розвитку України передбачає не лише глобальне адміністративно-територіальне реформування, але й вимагає вдосконалення галузевої та територіальної системи управління та планування, з обов'язковим врахуванням особливостей розвитку та функціонування окремо взятих адміністративних утворень.

На перехідному етапі від планової (командно-адміністративної) економіки до ринкових форм господарювання суттєву роль відіграє саме комплексність планування міжгалузевих зв'язків певної території. Як наслідок – виникає низка проблем соціально-економічного, територіального, міжгалузевого та ресурсного характеру, які не можуть замикатися на низовому рівні, а їх вирішення потребує впровадження оптимальних управлінських рішень, колективного менеджменту та маркетингу. Саме тому доцільно розробляти стратегію планування починаючи із окремих низових територіальних утворень, насамперед поселень і адміністративних районів.

Метою дослідження є аналіз теоретичних та методичних положень, щодо сучасного комплексного планування соціально-економічного розвитку одиниць адміністративно-територіального устрою України, проблеми та шляхи їх вирішення.

Аналіз попередніх досліджень. Питання комплексного планування соціально-

економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень в сучасних економіко-географічних та соціально-економічних дослідженнях висвітлені в наукових доробках вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, зазначеному питанню присвячені роботи: Алімова А.Н. [1], Заставного Ф.Д. [1], Прейгера Д.К. [1], Горленко І.О. [3], Руденко Л.Г. [3], Малюка С.Н. [3], Лебеда Н.П. [3], Ємельянова А.С., Буяна І.В. [2], Гуменюка П.Д. [2], Степаненко А.В., Язвиніної Р.А., Козаченко Т.І. та ін.

Викладення основного матеріалу. Значні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів успадковані Україною за часів її перебування у складі колишнього СРСР. Водночас в роки незалежності вони не тільки загострилися, але й проявляються з непередбачувальними наслідками. Особливо виразно ця небезпечна тенденція почала даватися взнаки останніми роками. Якщо у 1996 р. показник валового регіонального продукту на одну особу був нижчий за середній по Україні у 17 регіонах, то в 2005 р. - у 22. У 2001 р. в 16 регіонах, де проживало майже половина населення країни, цей показник був меншим за 80% від середньодержавного, тоді як у 1996 р. таких регіонів було лише 8 (21% населення країни), а у Тернопільській, Закарпатській, Чернівецькій та Житомирській областях показник в розрахунку на одну особу був меншим відповідно на 60% [9].

Сьогодні також збільшується диференціація між регіонами насамперед за показниками розвитку промислового виробництва. Економіку значної їх кількості як правило визначають одна-дві сировинні галузі, або ж такі що виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію. Це у свою чергу впливає на її конкурентоспроможність як на внутрішньому так і зовнішньому ринках [5].

Із середини 90-х років минулого століття Урядом України спільно з місцевими органами виконавчої влади було започатковано розробку довго- та середньострокових програм соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць і територій. Рішеннями уряду такі програми було розроблено й прийнято, зокрема щодо розвитку АР Крим, Донецької, Луганської, Херсонської областей та міст Києва, Севастополя, Львова, територій Великої Ялти та гірської Рахівщини, острова Зміїний. Три останні програми мали цільовий характер, а решта стосувалася комплексного вирішення соціально-економічних регіональних проблем. Розроблено також проект довгострокової програми економічного і соціального розвитку Придніпров'я.

Результати реалізації цих програм засвідчили, що жодна з них не була повністю втілена в життя, а фінансування запланованих заходів як з державного бюджету, так і з місцевих джерел здійснювалося в середньому на рівні 10-70 % від передбачених обсягів. Як наслідок, значна частина об'єктів, передусім комунальних, будівництво яких було розпочато, перетворилася у довгобуди. За відсутності чітких критеріїв результативності виконання програм системно оцінити їхній вплив на поліпшення становища в регіонах практично неможливо [2].

Із поміж основних недоліків існуючого механізму комплексного планування соціально-економічного розвитку варто виділити: несистемність, неузгодженість дій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо проблем розвитку регіонів, відсутність належних механізмів координації в узгодженні цілей та пріоритетів розвитку щодо конкретної території. Відсутнє також повноцінне законодавче підґрунтя і чітке встановлене розмежування сфер повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування різних рівнів щодо регіонального та місцевого розвитку. Тому не менш важливою є необхідність якнайшвидшого запровадження стратегічного планування регіонального розвитку як на державному, так і регіональному та місцевому рівнях.

Низька інституційна спроможність, а головне недостатня фінансова забезпеченість місцевих органів виконавчої влади та самоврядування щодо вирішення проблем розвитку регіонів (через обмеженість державних коштів) призводять до зниження економічної

активності, посилення диспропорцій, загострення соціальних проблем.

Для подолання інституційної неспроможності та недостатньої фінансової забезпеченості місцевих органів виконавчої влади і самоврядування необхідно: встановити якісно нові (порівняно з діючими) вимоги до обґрунтування та оцінки результатів державної допомоги регіонам; налагодити повний облік та координацію всіх надходжень із державного бюджету на окремі території; посилити відповідальність центральних та місцевих органів виконавчої влади; удосконалити механізми контролю за використанням коштів під час реалізації програм розвитку; перейти від надання окремих пільг до бюджетного фінансування визначених пріоритетів.

В умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів у країні саме внутрішній потенціал територій слід вважати основним ресурсом їхнього розвитку. Забезпечення ефективного використання і нарощування ресурсного потенціалу регіонів має стати одним із головних пріоритетів діяльності місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування.

Завдання нарощування ресурсного потенціалу має вирішуватися в межах запровадження інноваційної моделі розвитку регіонів; створення міцної цілісної регіональної соціально-економічної системи, зорієнтованої, з одного боку, на найповніше задоволення потреб регіонів, з іншого - на зміцнення конкурентних позицій регіону на основі ефективної спеціалізації.

Головними напрямками діяльності щодо розвитку виробничо-економічного потенціалу мають бути розбудова виробничої, транспортної інфраструктури, реалізація інноваційної політики в регіонах. Новим для України, проте добре апробованим у європейських країнах, напрямом підвищення конкурентоспроможності регіонів має стати комплексний маркетинг регіонів та створення їхнього іміджу. Він передбачає створення державних і регіональних інформаційних систем про регіони, їхній потенціал та потреби, конкурентні переваги, включаючи історико-культурні надбання, презентацію регіонів за кордоном.

Особливої уваги заслугою еволюція регіонального планування. Починаючи з 70-х років минулого століття, традиційною формою регіонального планування у вітчизняній практиці були комплексні плани економічного і соціального розвитку регіонів (областей, міст, сіл). За своїм змістом вони були системою показників економічного і соціального розвитку території з охопленням усіх суб'єктів господарювання, розміщених на ній, незалежно від підпорядкування.

Хаотичний характер інвестиційної діяльності в умовах розвитку різних форм власності вимагає впровадження бізнес-планування як на рівні підприємств, так і на рівні регіонів (стратегічного планування економічного розвитку регіонів). Якщо перший уже зароджується в практиці виробничого менеджменту, відпрацьовані рекомендації щодо складання бізнес-планів підприємств, то методологія і організація стратегічного планування економічного розвитку регіонів, незважаючи на їх актуальність, в Україні невідпрацьовані.

Під час розробки стратегій економічного розвитку слід враховувати, що різні економічні умови породжують різні потреби. В зв'язку з цим місто поділяється на сектори і кожен з них аналізується за такими показниками: кількість членів сімей, пересічний дохід сім'ї, відсоток безробітних, та з середньою освітою, кількість сімей з доходом нижче прожиткового мінімуму, відсутність власного транспорту, питома вага інвалідів, відсутність домашнього телефону, кількість випусників середніх шкіл.

За роки перехідного періоду в Україні відбулась суттєва трансформація як в самому змісті, так і в принципах, логіці, і методології прогнозування і планування регіонів. Все це вимагає оволодіння працівниками апарату державного управління новими методами і прийомами розрахунків. Роботи в рамках суцільного використання комп'ютерної техніки, нового мислення щодо ролі і свого впливу на суб'єктів ринкових відносин. Самі ж принципи комплексного планування мають представляти собою основні положення, які відображають

закономірності соціально-економічного розвитку територіальних утворень та соціальних прошарків загалом. Знання і додержання цих принципів є важливою складовою врахування та пізнання загальних закономірностей розвитку та подальше його вдосконалення, як в теоретичній так і в практичній діяльності.

Під час планування соціально-економічного, а особливо комплексного розвитку певної території, необхідно враховувати такі вимоги, як: досягнення пропорційного розвитку галузей матеріального виробництва та сфери обслуговування, раціональної структуризації господарства у відповідності з наявними територіальними, трудовими та природними ресурсами регіону, та підвищення на цій основі економічної ефективності виробництва.

Також важливою умовою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України та її регіонів є вдосконалення системи адміністративно-територіального устрою держави. Головною метою вдосконалення системи адміністративно-територіального устрою є приведення її у відповідність із Конституцією України і на цій основі - підвищення ефективності управління територіями, зниження витрат на утримання органів державної влади та місцевого самоврядування, а також надання цими органами послуг населенню незалежно від місця його проживання згідно з загальнодержавними соціальними стандартами, поліпшення життєвого рівня населення.

Найістотнішими і найактуальнішими проблемами у сфері адміністративно-територіального устрою України, які потребують першочергового вирішення, є такі:

- законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць, порядку вирішення питань у сфері адміністративно-територіального устрою;
- невідповідність Конституції України та внутрішня неузгодженість існуючої багаторівневої системи адміністративно-територіальних одиниць, збереження, всупереч Основному Закону України, таких категорій адміністративно-територіальних одиниць, як селище міського типу, сільська рада, селища, міська рада;
- розташування у багатьох випадках на території міст інших міст, а також сіл, селищ як окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- недосконалість класифікації міст, відсутність чітких критеріїв для утворення районів, районів у містах, а також віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст;
- відсутність у багатьох випадках на планово-картографічних матеріалах установлених відповідними уповноваженими органами меж адміністративно-територіальних одиниць, зокрема обласних та районних центрів, встановлення значної частини меж таких одиниць без урахування місцевих природних, історичних та інших факторів, перспектив розвитку регіонів і населених пунктів [10].

За своїм характером планування соціально-економічного розвитку поселень та районів є територіальним, тобто враховуються та аналізуються як якісні, так і кількісні показники виробничої діяльності підприємств, організацій та установ в межах певної території. Що дає змогу виявити та оцінити здобутий рівень та динаміку змін економічних, соціальних явищ та процесів. Тому, розробляючи комплексний план розвитку поселень та адміністративних районів, обов'язково необхідно враховувати розвиток території за минулі роки, його позитивні, а особливо – негативні сторони, при цьому виявляти головні напрямки і тенденції майбутнього комплексного плану.

Одночасно слід зважати, на те, що при формуванні соціально-економічної структури адміністративного району (поселення) неможна допускати монофункціонального їх розвитку, тобто вузька спеціалізація певного територіального утворення (особливо міста) обмежує та звужує соціальний розвиток населення, що невпинно впливає на ефективність економіки.

При плануванні економічного і соціального розвитку певної території, особливо у часовому розрізі, неможливо нехтувати економіко-географічними аспектами – природними умовами, а саме наявністю природно-ресурсного потенціалу, кліматичних та орографічних

чинників, дослідження екологічного стану певного регіону та ін. факторів, що безпосередньо впливають на розвиток та концентрацію виробничих та трудових ресурсів [5].

Висновки. Володіючи значним господарським, людським та інтелектуальним потенціалом, Україна загалом та її регіони зокрема за інтегрованими оцінками ефективності економіки, рівнем життя та екологічної безпеки, а також конкурентноспроможності господарюючих суб'єктів значно поступається країнам Західної та Центральної Європи.

Нерівномірність регіонального розвитку і висока диференціація умов і рівня життя мешканців по території створюють передумови для виникнення соціальної напруги в суспільстві, загрожують її територіальній цілісності та стримують динаміку соціально-економічного зростання країни, ускладнюють міжнародне співробітництво, а саме в рамках європейських структур, уповільнюють та знижують ефективність ринкових перетворень.

За цих умов належить проводити виважене державне планування розвитку регіонів, виходячи із базових довгострокових цілей, забезпечуючи соціально-економічне зростання регіонів в поєднанні з демократизацією всіх сфер життя і прийнятними нормами і стандартами рівня та умов життя для всіх громадян країни незалежно від місця їх проживання.

Література:

1. Алымов А.Н., Заставный Ф.Д., Прейгер Д. К. Сбалансированность народнохозяйственного развития (региональные и отраслевые проблемы) – К.: Наукова думка, 1986 – 224 с.
2. Буян І. В., Гуменюк П. Д., Березюк Р.М. Економічна політика – Тернопіль: ТАНГ, 1997 – 160 с.
3. Горленко І. А., Руденко Л.Г., Малюк С.Н., Лебедь Н.П. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико- географические аспекты) – К., 1991 – 56 с.
4. Дудник И. Н. Комплексное развитие сельского района – Полтава, 1993–205 с.
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія/ За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005 – 498 с.
6. Малес В.Н., Панченко Е.Г., Сенченко В.И. Комплексное планирование экономического и социального развития городов и районов – М.:Мысль,1978. – 220 с.
7. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду – Тернопіль: Збруч, 1995 – 179 с.
8. Проблемы комплексного развития территории. Пособие – К.: Наукова думка, 1994. – 290 с.
9. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України – К.: Консультант, 2007 – 575 с.
10. Указ Президента України від 29 серпня 2003 року № 945 (945/2003) "Про роботу місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів" – К., 2003.

Summary:

Kostyantyn Darchuk TO THE PROBLEMS OF THE COMPLEX PLANNING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SETTLEMENTS AND ADMINISTRATIVE DISTRICTS.

In the given article modern position of the complex planning of socio-economic development of settlements and administrative districts of territory of Ukraine, his basic problems, and ways of their overcoming, is exposed.

Надійшла 16.05.2008.

УДК: 911.314.17 (477.84)

Лілія ЗУБ

СОЦІОЛОГІЧНА ОЦІНКА РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Взаємодія умов життя і демографічної системи здійснюється через інтенсивність демографічних процесів. Зміна демографічних процесів прискорилась, і сьогодні всі вони характеризуються швидкою зміною як на національному, так і на регіональному рівні. В 90-х роках ХХ ст. в Україні розгорнулася глибока демографічна криза, яка назрівала впродовж останніх тридцяти років, внаслідок зниження як природного, так і міграційного руху, а також погіршення якісних характеристик населення.

На жаль, не завжди можна отримати первинні матеріали, органами статистики не